

oluşmaktaydı. III. Osman, 1169'da (1755-56) Üsküdar Sarayı ve Bahçesi'nin bulunduğu yerde ev ve dükkânlarıyla beraber yeni bir mahalle inşa ettirmiş, İhsaniye adını alan bu semtte ikisi de günümüzde ayakta olan İhsaniye Camii ve mescidlerini yaptırmıştır. Otakçılar Takyeci mahallesinde sadece minaresinin kalması dolayısıyla Yanık Minare Mescidi diye tanınan camiyi mahfilli olarak Zilhicce 1168'de (Eylül 1755) yeniden inşa ettirmiştir. Seyyid Ahmed Nakşibendî'nin kabrinin bulunduğu mahaldeki bu yapıdan zamanımıza birkaç duvarı ulaşmıştır. Paşalimanı'nda yaptırdığı çeşme de bugün mevcut değildir. Korsan gemilerinin uğrak yer olan Midilli adasındaki Sıgri / Sıgri Limanı'nda yeni bir kale, cami ve hamam inşasına Kaptanıderyâ Karabağî Süleyman Paşa'nın nezaretinde 6 Şâban 1169'da (6 Mayıs 1756) başladığı, 3 Muharrem 1170'te (28 Eylül 1756) gece karaya oturan bir gemi sebebiyle Ahırkapı'da ilk defa fener inşası için emir verdiği bilinmektedir. Padişah ayrıca Hz. Peygamber'in "kadem-i şerif"inin resmini yaptırıp bir tuğra ilâvesiyle Eyüp Sultan Türbesi'ne hediye etmiştir. Fransız elçisi Vergennes'nin öncülüğünde Avrupalılar'ın Büyükdere'de ikamet etmeye başlaması da bu dönemdedir. III. Osman'ın daha özel olan inşaa faaliyetleri saraylarla ilgilidir. Topkapı Sarayı'nda padişahların yatak odası olarak kullandıkları Sultan III. Murad Dairesi'nden başka Hünkâr Hamamı karşısında bu amaçla yeni bir oda yapılması bu arada sayılabilir. İnşaa ettirdiği kasr-ı hümayun kendi adını taşır (III. Osman Köşkü) ve Harem'in güneyindeki sur duvarı üzerindedir. Uzun yıllarını geçirdiği Şimşirlik Dairesi'nin duvarlarını alçaltıp pencerelerinin çoğunu açtırmış, burada bahçe, kameryeler, mermer fiskiye, havuz ve su çeşmeleri yaptırmıştır (BA, D. BŞM. BNE. defter, nr. 41184, s. 1-11; BA, D. BŞM. BNE. defter, nr. 15924, s. 1 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. E. 69/1-53, E. 986, E. 2266/1-2, E. 2454/1-3, E. 3096, E. 5224, E. 5419, E. 6115, E. 7721, E. 10186/1-2, E. 12358, s. 1-5, 8-11; nr. D. 874, D. 3311, D. 3382, D. 5387, D. 8712, D. 9869, D. 10109; BA, MD, nr. 156, s. 290-292/h. 1, 293-294/1, 302-303/1, 309/1, 314/2, 315/2; nr. 157, s. 8-9/2, 13/1, 16/1, 27/1, 55/1, 56/1, 79/1, 84/1, 85/2, 189/3, 222/2; nr. 158, s. 3/2-337; nr. 159, s. 56/2, 296/1-2; nr. 264, s. 430/1-483/9; BA, *Divân-ı Hümayûn, Ruûs Defterleri*, nr. 50, s. 251; *Divân-ı Hümayûn, Nâme-i Hümayûn Defterleri*, nr. 1, s. 75-78; nr. 2, s. 39, 48-9; nr. 8, s. 324-325/250, 386/298; BA, KK, nr. 676, mükerrer 1, s. 2-4, 41-43; nr. 7129, s. 7; nr. 7131, s. 9, 14; nr. 7307, s. 2; BA, D.MSF, defter, nr. 32122, s. 1-10; D.MSF., dosya,

nr. 11/154; BA, D.BŞM. defter, nr. 3031, s. 1; nr. 3221, s. 2; nr. 3305, s. 2-4; nr. 41180, s. 2-3; nr. 41184, s. 1-11; D.BŞM. MTE. defter, nr. 11149, s. 7, 15, 32, 37-39; nr. 11155, s. 2-40; nr. 11173, s. 8, 25, 28, 42, 50; D.BŞM. BNE. defter, nr. 15924, s. 1 vd. Bâb-ı Defteri, Teşrifât Kalemi, dosya, nr. 4/26-27, 63; BA, HH, nr. 246, 1280; BA, Ali Emîrî - III. Osman, nr. 1508, 1619, 2232, 2695, 2988, 3790, 3791, 4157, 4162, 4227, 4321, 4706, 5653, 5659, 7348; BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 958, 4023; BA, Cevdet-Saray, nr. 534, 7548; BA, İbnü'l-emîn-Hâriciye, nr. 1472; *Sultân Osmân-ı Sâlis Vakfı-yesî*, TSMK, Hazine, nr. 1811, vr. 1^b-30^b; Silâhdar, *Nusretname: Tahlil ve Metin* (haz. Mehmet Topal, doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 266^b, 292^b, 293^b, 295^b, 297^a, 308^a; *Uşşâkizâde Tarihi* (haz. Raşit Gündoğdu), İstanbul 2005, I, 352; II, 707-708, 792; Sirkâtîbî Kahvecibaşı Ahmed Bey v.dğr., *Rûznâme-i Sultân Osmân Hân-ı Sâlis*, T SMA, nr. E. 12358, s. 1-5, 8-11; *Rûzmerre*, Arkeoloji Müzeleri Ktp., nr. 397, vr. 1^a-33^a, 37^a; *Rûzmerre*, İÜ Ktp., TY, nr. 3580, vr. 31^a-34^b; Ahmed b. Mahmûd, *Târih*, Berlin Staatsbibliothek, Orientalische Abteilung, nr. 1209, vr. 367^a-370^b; Şehrîzâde Mehmed Saîd, *Târih-i Nevepydâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 3291, vr. 23^a-28^a; Mustafa Kesbî, *İbretnâmâ-yı Devlet* (haz. Ahmet Öğreten), Ankara 2002, s. 38-42, 49-50, 133-137, 333; Hâkim Mehmed, *Târih*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 231, vr. 89^a, 91^a-149^b, 163^a-234^b, 240^b-251^a; Şem'dânîzâde, *Mür'it-tevârih* (Aktepe), I, 177-182; II/A, s. 3-13; *Ahmed Resmî Efendi'nin Hamiletü'l-küberâ'sı ve Müstakimzâde Zeyli* (haz. Zeynep Aycibin, TTK Belgeler, XXII/26 [2002], içinde), s. 223-224; Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin - Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 12, 150, 170, 236, 320; a.mlf., *Hadikatü'l-cevâmî: İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Siivil Mi'mari Yapıları* (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s. 63-64, 370, 481, 637-638; Ahmed Câvid, *Vefeyât-ı kibâr*, TSMK, Hazine, nr. 1295, vr. 35^b-36^a, 58^a; Vâsîf, *Târih*, I, 41-92; Ferâizîzâde Mehmed Saîd, *Gülşen-i Maârif*, İstanbul 1252, II, 1491-1503; İsmâil Ziyâî, *Metâliu'l-âliye fi gurreti'l-gâliye*, İÜ Ktp., Nâdir Eserler, TY, nr. 2486, vr. 228^b-231^a, 253^a-285^a; Âkîf Mehmed, *Târih-i Cülûs-i Sultân Mustafa-yı Sâlis*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108, vr. 1^a, 4^b-6^b; Hammer, GOR, IV, 483-505; Tayyârîzâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, II, 103-104; *Buyruldu Mecmûası*, TTK Ktp., Yazma, nr. 70, vr. 7^b, 92^b; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul I: Asya Yakası* (haz. Günay Kut - Hatice Aynur), İstanbul 1996, s. 66, 106-109, 307; Hüseyin Vasâf, *Sefîne*, V, 57-62; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 337-341; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 97; Cevriye Artuk, "Osmanlı Padişahı 3. Osman'ın Sikkelerine Genel Bir Bakış", *Birinci Milli Tarih Kongresi: 6-9 Şubat 1978, Tebliğler*, İstanbul 1980, s. 349-358; Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul 1985, s. 32-36; François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında* (trc. Reşat Uzman), İstanbul 1996, s. 17-21, 45; N. M. Penzer, *Harem* (trc. Doğan Şahin), İstanbul 2000, s. 245, 249-250; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 218-220, 465-466; II, 743-744; III, 1181, 1360, 1376, 1463; Şinasi Altındağ, "Osman III", *İA*, IX, 448-450; J. H. Kramers, "Othmân III", *EI*² (İng.), VIII, 182-183.



FİKRET SARICAOĞLU

OSMAN el-BETTÎ

(عثمان البتّي)

Ebû Amr Osmân b. Süleymân
b. Cürmüz el-Bettî
(ö. 143/760 [?])

Basra'nın

önde gelen âlimlerinden, fakih.

Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. II. (VIII.) yüzyılda yaşamış birçok İslâm âlimi gibi mevâliden olup İbn Sa'd ve İbn Kuteybe'ye göre Benî Zühre'nin mevâlisidir; Halîfe b. Hayyât ve İbnü'l-Cevzî onun bu kabilenin Sakîf ailesine mensup olduğunu ifade eder. Birçok kaynakta, Bettî nisbesinin onun Basra'da meşhur kalın bir giysisi olan "bett" ticaretiyle meşgul olmasıyla ilişkili bulunduğu belirtilmektedir. Vefat tarihi olarak 143 (760) yanında 140 (757) ve 147 (764) yılları da verilmektedir.

Aslen Kûfeli olmakla birlikte Basra'ya yerleşen ve burada meşhur olan Osman el-Bettî, ricâl kaynaklarına göre sahâbeden Enes b. Mâlik'i görüp ondan hadis rivayet ettiği için tâbiîn neslinin geç tabakalarından (sığârü't-tâbiîn) sayılsa da ilmi faaliyetlerini gerçekleştirdiği dönem ve ilmi ilişkileri açısından tebeu't-tâbiîn neslindedir. Nitekim tâbiînin önde gelen isimlerinden Hasan-ı Basrî'nin öğrencisi olmuş, Şa'bî'den rivayetlerde bulunmuştur. Basra ilim çevrelerinde önemli bir mevkîye sahip olduğu anlaşılan Osman el-Bettî'den rivayette bulunanlar arasında Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, İbn Uleyye gibi isimler vardır. Osman el-Bettî'nin sika kabul edildiği cerh ve ta'dîl eserlerinde genellikle Yahyâ b. Maîn'in onun hakkındaki olumsuz görüşünün de kaydedildiği görülür. İbn Hacer, Osman el-Bettî'ye yöneltilen tenkitlerin onun re'y ile (kişisel görüş) meşgul olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. II. (VIII.) yüzyılın önde gelen hadisçilerinden Süfyân b. Uyeyne'nin İsrâiloğulları hakkındaki bir rivayeti açık-larken İslâm ümmetinde ilk defa re'y temelinde fikir beyan edenlerin Medine'de Rabîâtürre'y, Kûfe'de Ebû Hanîfe ve Basra'da Osman el-Bettî olduğunu söylemesi bu görüşü destekler niteliktedir.

Kaynaklardaki bilgiler, Osman el-Bettî'nin İslâm düşüncesine yön veren yoğun tartışmaların yaşandığı II. (VIII.) yüzyılda önemli bir merkez olan Basra'nın önde gelen şahsiyetlerinden olduğunu göstermektedir. Yakın arkadaşı Ebû Hanîfe'nin kendisine yönelik Mürciilik suçlamasına cevap olmak üzere ona hitaben kaleme aldığı

mektup, Osman el-Bettî'nin o sıralarda çokça tartışılan iman-amel ilişkisine dair görüşleri hakkında ipuçları vermektedir. Ebû Hanîfe'nin, imanı amelden kesin olarak ayrı telakkî etme fikrine kuşkuyla baktığı görülen Osman el-Bettî'nin, Hâricîler'in günahkâr mümini iman dairesi dışında ve Mu'tezile'nin imanla inkâr arasında ara bir yerde (el-menzile beyne'l-menzileteyn) kabul ettiği yönündeki görüşlerine de tam olarak katılmadığı anlaşılmaktadır. Bazı kanaatlerinin Mu'tezilî fikirlere yakın olduğu görülse de Bettî Mu'tezile'ye mensup değildir (van Ess, II, 146-149).

Eser telif ettiği bilinmeyen ve müstakil bir fıkıh mezhebi bulunmayan Osman el-Bettî'nin bazı fikhî görüşlerine, kendine özgü ilginç yaklaşımlara sahip olmasının da etkisiyle birçok eserde yer verilmiştir. Bunlar arasında Tahâvî'nin *İhtilâfû'l-fukahâ*' adlı eserinin Cessâs tarafından yapılmış bir özeti olan *Muhtaşaru İhtilâfî'l-ulemâ*' özel bir yere sahiptir. Fıkıh ve fikhî usulü literatüründe onun görüşlerine yapılan atıfların bir kısmı icmâin sınırlarını, bir kısmı da bazı ahkâm âyetlerinin sahih tefsirlerini belirlemeye yöneliktir. Nitekim İbn Hazm, birçok mesele hakkındaki icmâ iddialarının geçersiz olduğunu ispatlamak için Osman el-Bettî'nin çoğunluğun kanaatine aykırı görüşlerini örnek gösterirken Cessâs onun çeşitli fikirlerinin icmâin teşekkülünü etkileyip etkilemeyeceğini tartışır. Osman el-Bettî'nin dikkat çeken görüşlerinden bazıları şunlardır: Âdil kişinin yakın akrabaları lehine şahitliği kabul edilir. Hata sonucu öldürme ve yaralamalarda âkilerin diyet ödeme yükümlülüğü yoktur. Oğlunu amden öldüren babaya kısas uygulanır. Mirastan mahrumiyet müeyyidesi mürisi kasten öldürme haliyle sınırlıdır. Liân taraflar arasındaki nikâh akdini etkilemez. Erkeğin bir kadını halası veya teyzesiyle birlikte aynı anda nikahı altında bulundurmasına engel yoktur. Osman el-Bettî'nin fıkıh usulüyle ilgili bir görüşü de kıyasın geçerliliği için kendisine kıyas yapılan her bir hükmün bir illete dayalı (ma'lûl) olduğuna dair delil bulunmasını şart koşmasıdır. Meselâ ona göre bu yönde delil bulunmadığı için ribevî malların kıyas yoluyla genişletilmesi doğru değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-müte'allim, el-Fıkhu'l-ebasâ, el-Fıkhu'l-ekber, Risâletü Ebî Hanîfe, el-Vaşiyye* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1421/2001, s. 68; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 257; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), I, 402-403, 424; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), I, 596; Fe-sevî, *el-Ma'rife ve't-târîh* (nşr. Halîl el-Mansûr),

Beyrut 1419/1999, III, 135; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 145; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 158; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), I, 43, 171, 172, 178; II, 82, 92, 222, 241, 262; III, 111, 196; V, 150; a.mlf., *el-Fuşûl fi'l-üşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, I, 178; a.mlf., *Muhtaşaru İhtilâfî'l-ulemâ* (nşr. Abdullah Nezir Ahmed), Beyrut 1416/1995, tür.yer.; Dârekut-nî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* (nşr. Muvaffak b. Abdullâh b. Abdülkâdir), Beyrut 1406/1986, I, 270; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1970, V, 720; VII, 910; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 408; VIII, 233; XIII, 413-415; Şîrâzî, *Tabâkâtü'l-fukahâ*, s. 91; Serahsî, *el-Mebsûl*, IV, 195-196; Gazzâlî, *Şifâ'ü'l-galîl* (nşr. Hamed el-Kubey-sî), Bağdad 1390/1971, s. 71-72; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XVII, 124; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), VIII, 109, 123; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 493, 511; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ*, VI, 148-149; Takıyyüddin es-Sübkî – Tâceddin es-Sübkî, *el-İbhâc fi şerhü'l-Minhâc* (nşr. Şaban M. İsmâil), Kahire 1402/1982, III, 173-174; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VII, 153-154; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 5; J. van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahr. Hundert Hidschraft: Eine Geschichte des Religiösen Denker im Frühen Islam*, New York 1991, II, 146-149; Christopher Melchert, *The Formation of the Sunni Schools of Law 9th-10th Centuries C.E.*, Leiden 1997, s. 41-42.



MURTEZA BEDİR

OSMAN BEY, Büyük (1816-1885)

Daha çok
peşrevleriyle tanınan bestekâr.

İstanbul Tophane'de doğdu. Tanbûrî Zeki Mehmed Ağa'nın oğlu, Tanbûrî Nûman Ağa'nın torunudur. Kendisi gibi tambur üstadı olan Osman Bey'den (ö. 1900) ayırt edilmesi için "Büyük" lakabıyla anılmıştır. Sekiz yaşlarında babasının aracılığı ile Enderun'a kabul edildi. Kısa bir süre sonra hânende mülâzımlığına, 2 Haziran 1827'de arkadaşlarından Büyük Rifat Bey ve Hâşim Bey'le birlikte çavuş ağalar zümresine yükseltildi. Kaynaklarda, sesinin hâ-nendeliğe uygun olmamasına rağmen bu yükselmesinde babasının etkili olduğu belirtilmektedir. Enderun'daki eğitimi sırasında mûsikide kısa zamanda mesafe kat ederek bilhassa tamburda akranlarının önüne geçti. Bir tambur üstadı olan, ancak ders vermeyi sevmeyen babası Zeki Mehmed Ağa'nın yanında tambura başladığı da pek istifade edemedi. Babasının vefatından (1845) sonra kendini tamamen tambura vererek bu sazda ileri bir seviyeye ulaştı. Sultan Abdülmecid'in son zamanlarında başsâzende oldu. Sultan Abdülaziz döneminde de sürdürdüğü bu vazifesi dolayısıyla devlet nişanına lâ-yık görüldü. Sarayda yapılan ince saz fasilla-



Büyük
Osman Bey

rına tamburu ile katıldı. Bu yıllarda Mevlevîyye tarikatına intisap eden Osman Bey, mevlevîhânelerin ve özellikle Galata Mevlevîhânesi'ndeki sohbet ve âyinlerin müdavimi oldu. İstanbul'da vefat etti ve Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Dergâhı hazîresine defnedildi. Hoşsohbet, zarif, güler yüzlü, nüktedan, her mecliste aranan ve sevilen bir kişi olan Osman Bey çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Bunlar arasında Şeyh Mehmed Celâleddin Dede en tanınmışlarıdır.

Tamburu alışılmışın dışında farklı bir usulde çalarak bu sahadaki kabiliyetini ortaya koyan Osman Bey şarkılarının yanında daha çok saz eserleriyle tanınmıştır. Osman Bey genellikle zor ve karışık bir üslûpla bestelenerek hânelerinde çeşitli usullere yer verilmiş olan peşrevlerin daha derli toplu bir hale gelmesini sağlamış, bunlara yeni, sade ve güzel nağmeler kazandırmıştır. Peşrevlerinin çoğu devr-i kebîr usulündedir. Kaynaklarda eski peşrevlerin hemen hemen tamamını tenkîtttiği, bunların içinde sadece Gazi Giray'ın hüzzam peşrevini beğendiği ve bunun bir benzerinin yapılamayacağını söylediği kaydedilir.

Osman Bey'in bugün on altı makamdan peşrev, on makamdan saz semâisi ve dokuz makamdan şarkısı elde mevcuttur (bunların listeleri için bk. Aksüt, s. 174; Öztuna, *BTMA*, II, 168). Mâyê makamında ve devr-i hindî usulündeki peşrevinin bu makamdaki peşrevlerin önünde geldiği bildirilmektedir. Hüzzam peşrevini, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Atâullah Efendi'nin hüzzam âyini için bir devr-i kebîr peşrev bestelemesi talebini Gazi Giray'ın hüzzam peşrevi varken bunu yapmanın doğru olmayacağını söyleyerek reddetmesine rağmen ısrar üzerine bestelemiştir. Hüzzam peşreviyle Radeglia Efendi tarafından çok seslendirilen nihavend peşrevi, "Bin cân ile sevdim seni" mısraıyla başlayan rast ve "Gonca-i nev-hîz-veş açılmak istersen eğer" mısraıyla başlayan nühüft şarkıları en tanınmış eserleridir.